

ละครพันทาง : ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชาติตะวันตก LAKHON PANTHANG: CULTURAL RELATIONSHIP WITH THE WEST

ณรงค์ฤทธิ์ เชาว์กรรม* NARONGRIT CHAOKAM*

คัทรียา ประกอบผล** KUTTARIYA PRAGOBPOL **

นิติพงษ์ ทับทิมหิน*** NITIPONG TUBTIMHIN***

บทคัดย่อ

บทความวิชาการฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชาติตะวันตกที่ส่งผลต่อการแสดงนาฏศิลป์ไทยอย่างละครพันทาง ซึ่งมีวิธีการศึกษาโดยการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏดุริยางค์ ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชาติตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบนาฏศิลป์ไทยอย่างละครพันทาง โดยสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้ 1. ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดละครพันทาง ประกอบด้วย การเจริญสัมพันธ์ไมตรี การค้าและการล่าอาณานิคม การศึกษา 2. องค์ประกอบของละครพันทางที่เป็นผลจากปัจจัยชาติตะวันตก ประกอบด้วย การสร้างโรงละคร และการตั้งชื่อโรงละคร การเก็บเงินเข้าชมการแสดงละครอย่างละครยุโรป ทำร้ายและการแต่งกาย ดนตรีและเพลงออกภาษา จากการศึกษาทำให้พบประเด็นสำคัญของความสัมพันธ์ของชาติตะวันตกและละครพันทางทั้งนี้เพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวงวิชาการด้านนาฏศิลป์ต่อไป

คำสำคัญ : ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม/ ชาติตะวันตก/ ละครพันทาง

*อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, narongrit.chao@gmail.com.

**Lecturer, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute, narongrit.chao@gmail.com.

**อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, deary2525@hotmail.com.

**Lecturer, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute, deary2525@hotmail.com.

***อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปบัณฑิต สาขานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, nitipong_kub@hotmail.com.

***Lecturer, Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute, nitipong_kub@hotmail.com.

Abstract

This study aims to examine and summarize the relation between the western culture and Thai dance, specific in Lakorn Panthang dance drama by gathering and analyzing academic articles including conducting a number of exclusive interviews with Thai music and drama experts. The word Lakorn Panthang, in this article, refers to a type of dance drama which the story is based on the foreign chronicle, but other relevant features have been adapted to agree with Thai culture. The studying result shows the details in two main features, which firstly is the factors contributing how this type of drama was created and secondly the components of this dance drama influenced by the west nations. There are three significant factors bringing about Lakorn Panthang dance drama, which are the relation development among nations, trade and colonization and the education respectively. The marked components of this type of dance drama includes theater development and naming, introducing of ticket fee, the choreography, costumes, music and songs. This study shall summarize the result in detail which would be beneficial to Thai dance study.

Keywords: Cultural relations/ The western nations/ Lakorn Panthang dance drama

บทนำ

นาฏศิลป์ไทย นับว่าเป็นหนึ่งในศิลปวัฒนธรรมของชาติที่มีความงดงามตามแบบฉบับอันเกิดจากบรรพบุรุษได้สั่งสมสรรพวิชาศาสตร์ศิลป์มาตั้งแต่โบราณ นาฏศิลป์ไทย แบ่งออกเป็น โขน ละคร ระบำ รำ ฟ้อน ซึ่งรวมไปถึงการแสดงพื้นบ้านและการละเล่นต่าง ๆ โดยแต่ละประเภทจะมีลักษณะเฉพาะที่มีรูปแบบงดงามตามแบบทั้งในรูปแบบที่ยึดถือจารีตของราชสำนัก และรูปแบบแนววิถีชีวิตที่สะท้อนความเป็นชาติไทยได้อย่างสมบูรณ์แบบ รูปแบบดังกล่าวเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่ยังคงลักษณะอันเป็นอัตลักษณ์ของไทย นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการแสดงที่ได้รับอิทธิพลมาจากชาติตะวันตก ดังนั้นวัฒนธรรมตะวันตกจึงได้ผสมผสานอยู่ในสังคมไทยมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานับตั้งแต่ไทยทำสนธิสัญญาเบาริง จนถึง พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นปีที่ยกเลิกสนธิสัญญาซึ่งไม่เป็นธรรมทั้งหมดได้สำเร็จนั้น วัฒนธรรมตะวันตกที่ผสมผสานอยู่ในสังคมไทยยังคงมีสภาพเป็น "ของฝรั่ง" อยู่มาก และยังมีได้ผสมกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวไทย แต่หลังจาก พ.ศ. 2480 แล้ววัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมไทยมากขึ้น และได้ผสมผสานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยปัจจุบัน¹

อิทธิพลจากชาติตะวันตกที่ส่งผลกระทบต่อนาฏศิลป์ไทยมีอยู่หลายรูปแบบ อาทิ ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครร้อง ละครพูด รวมทั้งรูปแบบของระบำ และการแสดงอื่น ๆ อิทธิพลเหล่านี้ประเทศไทยได้รับจากการเสด็จพระราชดำเนินเพื่อเจริญสัมพันธไมตรีของพระมหากษัตริย์ไทยทั้งโดยการเสด็จพระราชดำเนินด้วยพระองค์เอง รวมทั้งการส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรี ทำให้เกิดมิติใหม่ ๆ ทางด้านการแสดงที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน

ละครพันทาง เป็นละครที่มีรูปแบบการแสดงแบบผสม โดยการริเริ่มของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ตั้งแต่ช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) จนถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เสาวณิต วิงวอน² อธิบายลักษณะสำคัญของละครพันทางไว้หลายประการ ได้แก่ เนื้อเรื่องมักเกี่ยวกับตัวละครชาติต่าง ๆ การแต่งกายเป็นตามเชื้อชาติ ตัวละครเชื้อชาติต่าง ๆ จะใช้ลีลาท่ารำเลียนแบบชาตินั้น ๆ ดนตรีใช้วงปี่พาทย์เครื่องห้าและใช้เครื่องดนตรีประกอบสำเนียงชาติต่าง ๆ เพลงร้องและเพลงบรรเลงมีท่วงทำนองตามเชื้อชาติ ผู้แสดงพูดด้วยสำเนียงตามเชื้อชาติ

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชาติตะวันตกที่ส่งผลต่อการแสดงนาฏศิลป์ไทยอย่างละครพันทาง

วิธีการศึกษา

บทความวิชาการฉบับนี้ มีกระบวนการศึกษาดังนี้

- 1) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการ หนังสือ บทความ วิจัย วิทยานิพนธ์ รวบรวมข้อมูลแล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์เพื่อหาประเด็นความสัมพันธ์ของชาติตะวันตกกับละครพันทาง
- 2) ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านนาฏดุริยางคศิลป์ แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิมาวิเคราะห์และเรียบเรียง

1. "ความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมกับชาติตะวันตก," สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, บันทึกข้อมูลเมื่อ 15 ธันวาคม 2562, <http://saranukromthai.or.th/>.

2. เสาวณิต วิงวอน, วรรณคดีการแสดง (กรุงเทพฯ : ภาควิชาวรรณคดีและคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2555), 106-107.

ผลการศึกษา

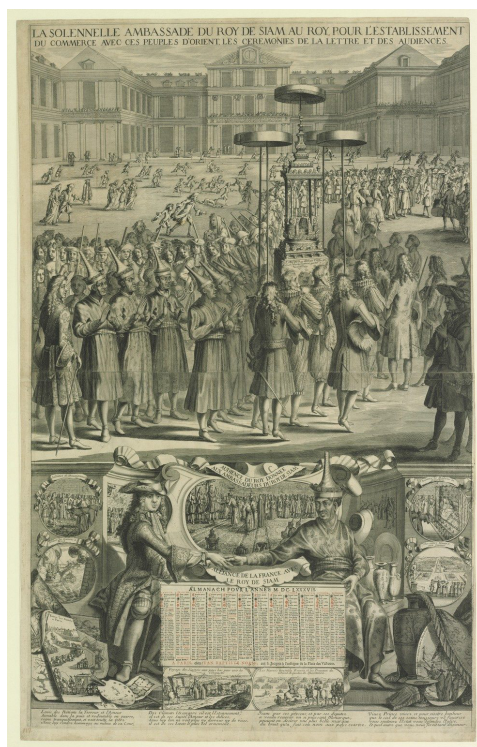
ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของชาติตะวันตกที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบนาฏศิลป์ไทยอย่างละครพันทาง โดยสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

1) ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดละครพันทาง ได้แก่

1. การเจริญสัมพันธ์ไมตรี

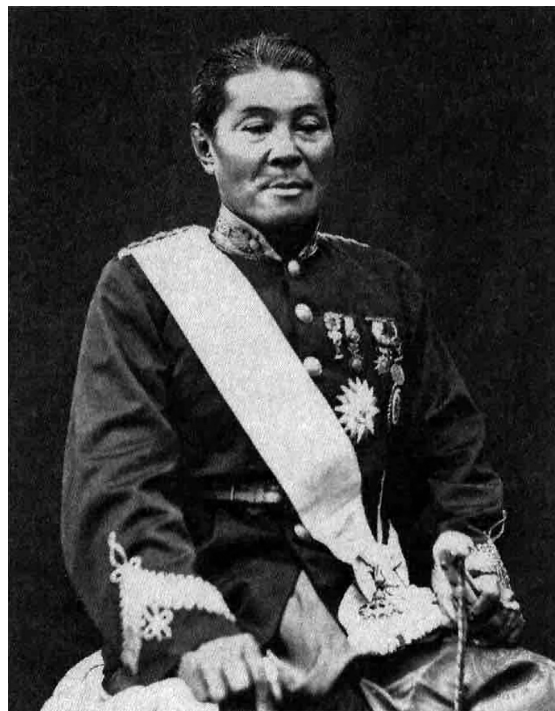
ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้โปรดให้จัดทูตไทยคณะหนึ่งอัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 โดยมีออกพระวิสุทสุนทร (โกษาปาน) เป็นทูตไทยได้ร่วมเดินทางไปฝรั่งเศสกับ เดอ โชมองต์ ทูตไทยคณะนี้ได้เข้าเฝ้าพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เพื่อถวายพระราชสาส์นของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ณ พระราชวังแวร์ซายส์ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังปรากฏว่ามีการส่งราชทูตไปเจริญสัมพันธ์ไมตรี โดยมีเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) โดยเมื่อครั้งที่ท่านโปรดให้เป็นหัวหมื่นมหาดเล็กที่ตำแหน่งเจ้าหมื่นสรรเพธภักดี ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นอุปทูตไปเจริญสัมพันธ์ไมตรีต่อสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

การเจริญสัมพันธ์ไมตรีดังกล่าวส่งผลให้คณะทูตตามเสด็จหรือทูตที่ตามเสด็จแทนพระองค์ได้เห็นรูปแบบการแสดงอย่างชาติตะวันตกและได้นำมาเป็นแบบอย่าง

Source: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

ภาพที่ 1 คณะทูตไทยเชิญพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 โดยมีออกพระวิสุทสุนทร (โกษาปาน) เป็นราชทูตคณะทูตไทย ที่มา : "กระบวนแห่งพระราชสาส์นที่หน้าพระราชวังแวร์ซายส์," บันทึกข้อมูลเมื่อ 20 มีนาคม 2563, https://www.matichon.co.th/prachachuen/prachachuen-scoop/news_1650622.

ภาพที่ 2 เจ้าพระยามหิธรศักดิ์ธำรง ผู้ริเริ่มละครพันทาง
ที่มา : "ศิลปวัฒนธรรม," บันทึกข้อมูลเมื่อ 20 มีนาคม 2563,
https://www.silpa-mag.com/history/article_40642.

2. การค้าและการล่าอาณานิคม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีความสัมพันธ์และสัมพันธไมตรีทางด้านเศรษฐกิจกับนานาชาติ โดยปี พ.ศ. 2398 ประเทศไทยได้ตกลงทำสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งเป็นสัญญาทางพระราชไมตรีทางการค้า

เมื่อประเทศไทยเริ่มเปิดต้อนรับชาวตะวันตกเพื่อการทูตและการค้าก็เกิดกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลงไปในแนวตะวันตกมากขึ้นเรื่อย ๆ⁴ ดังนั้นวัฒนธรรมตะวันตกจึงได้ผสมผสานอยู่ในสังคมไทยมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลานับตั้งแต่ไทยทำสนธิสัญญาเบาริง จนถึง พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นปีที่ยกเลิกสนธิสัญญา ซึ่งไม่เป็นธรรมทั้งหมดได้สำเร็จนั้น วัฒนธรรมตะวันตกที่ผสมผสานอยู่ในสังคมไทย ยังคงมีสภาพเป็น "ของฝรั่ง" อยู่มาก และยังมีได้ผสมกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของชาวไทย แต่หลังจากพ.ศ. 2480 แล้ว วัฒนธรรมตะวันตกได้หลั่งไหลเข้ามาสู่สังคมไทยมากขึ้น และได้ผสมผสานจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยปัจจุบัน⁵

3. การศึกษา

ในเวลาต่อมา สนธิสัญญาเหล่านั้น ได้อนุญาตให้ชาวต่างประเทศเข้ามาติดต่อค้าขายกับราษฎรโดยเสรี ชาวต่างประเทศจึงเดินทางเข้ามาอาศัยในประเทศไทยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน จำนวนมิชชันนารีอเมริกันและคาทอลิกก็ได้เพิ่มขึ้นด้วย และกระจายการเผยแผ่ศาสนาทั้งในเขตพระนครและหัวเมืองต่าง ๆ ทำให้วัฒนธรรมตะวันตกแพร่หลายเข้าไปถึงชนบท⁶

4. สุรพล วิรุฬห์รักษ์, *นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 5* (กรุงเทพฯ : สกสค. ลาดพร้าว, 2553), 80.

5. "ความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมกับชาติตะวันตก," สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, บันทึกข้อมูลเมื่อ 15 ธันวาคม 2562, <http://saranukromthai.or.th/>.

6. "ความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมกับชาติตะวันตก," สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, บันทึกข้อมูลเมื่อ 15 ธันวาคม 2562, <http://saranukromthai.or.th/>.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงจ้างอาจารย์มาสอนภาษาอังกฤษแก่พระราชโอรสและพระราชธิดา เช่น แอนนา เลียวโนเวนส์ และหมอแซนเลอ⁷ นอกจากนี้ยังพบว่าพระบาทสมเด็จพระจุลเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระราชโอรสไปศึกษา ณ ประเทศต่าง ๆ ในชาติตะวันตกทำให้เข้าใจได้ว่าการจัดการศึกษาโดยมีชาวต่างชาติเป็นอาจารย์ผู้สอนภาษาอังกฤษนับว่าเป็นอิทธิพลอย่างหนึ่งที่แพร่กระจายให้เห็นในสมัยนั้น

2) องค์ประกอบของละครพันทางที่เป็นผลจากปัจจัยชาติตะวันตก ได้แก่

1. การสร้างโรงละครและการตั้งชื่อโรงละคร

โรงละครของเจ้ามหินทรศักดิ์ธำรง เป็นโรงละครที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2401 เดิมชื่อ ซิเอมเตออร์ (Siamese Theatre) ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น ปริ๊นซ์ซิเอมเตออร์ (Prince Theatre) ซึ่งเป็นการสร้างโรงละครแบบตะวันตก โดยได้แนวคิดเมื่อครั้งที่ท่านได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นราชทูตเจริญสัมพันธไมตรีต่อสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

“ปริ๊นซ์ซิเอมเตออร์ เป็นโรงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) เมื่อสมัยรัชกาลที่ 4 ท่านได้เป็นอุปทูตไปอังกฤษ และได้รับอิทธิพลจาก “ลอนดอนซิเอมเตออร์” จึงนำแบบละครยุโรปมาปรับปรุงละครนอกให้มีแนวทางที่แปลกออกไปกลายเป็นการแสดงละครแนวใหม่จัดเป็น “ละครพันทาง” ที่จับเอาเนื้อเรื่องวรรณคดีไทยต่าง ๆ มาผสมรวมกัน”⁸

นอกจากนี้ สุรัตน์ จงดา⁹ ยังได้กล่าวเพิ่มเติมอีกว่า เมื่อมกุฎราชกุมารแห่งรัสเซีย เจ้าชายซาร์นิโคลัส ซึ่งต่อมาได้ขึ้นครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์แห่งประเทศรัสเซีย พระนามว่า พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 เสด็จมาสยาม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะพระสหาย ได้ทรงทูลเชิญให้เจ้าชายซาร์นิโคลัส ไปทอดพระเนตรละครที่โรงละครปริ๊นซ์ ซิเอมเตออร์ สะท้อนให้เห็นถึงความนิยม ศักยภาพของละครคณะนี้ที่สามารถต้อนรับพระราชอาคันตุกะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้

ภาพที่ 4 โรงละคร “SIAMESE THEATRE”
ที่มา : “ฉายาลักษณ์สยาม,” บันทึกข้อมูลเมื่อ 20 มีนาคม 2563, https://www.matichon.co.th/entertainment/news_252898.

ภาพที่ 5 โรงละคร “PRINCE THEATRE”
ที่มา : “ฉายาลักษณ์สยาม,” บันทึกข้อมูลเมื่อ 20 มีนาคม 2563, https://www.matichon.co.th/entertainment/news_252898.

7. สุรพล วิรุฬห์รักษ์, *นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 5* (กรุงเทพฯ : สกสค. ลาดพร้าว, 2553), 10.

8. “ลิเก กำเนิดในกรุงเทพฯ สมัย ร.5 อยู่อยุธยา, สุโขทัย, ธนบุรี ไม่มีลิเก,” *สุจิตต์ วงษ์เทศ*, บันทึกข้อมูลเมื่อ 15 ธันวาคม 2562, https://www.matichonweekly.com/column/article_203068.

9. สุรัตน์ จงดา, “ละครเจ้ามหินทรศักดิ์ธำรง,” สัมภาษณ์โดย ณรงค์ฤทธิ์ เชาว์กรรม, 18 มกราคม 2563.

2. การเก็บเงินเข้าชมการแสดงละครอย่างละครยุโรป

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ¹⁰ ทรงกล่าวถึงโรงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง ไว้ว่า

"เจ้ามหินทรศักดิ์ฯ เป็นผู้คิดให้ละครไทยเล่นประจำโดยเก็บเงินคนดู เป็นทีแรก เรียกโรงละครของท่านว่าปรีณส์เธียเตอร์ หมายความว่า เป็นละครของพระองค์เจ้าที่เป็นหลานของท่าน มีกำหนดเล่นเวลาเดือนหงาย แต่แรกเล่นเดือนละ สัปดาห์ 1 แต่เรียกตามภาษาอังกฤษว่า วิก 1 ภายหลังเล่นเป็นเดือนละ 2 สัปดาห์ ตั้งแต่ขึ้น 8 ค่ำ ไปจนแรม 7 ค่ำ คนก็ยังเรียกคราวที่เล่นละครว่า "วิก" อยู่อย่างเดิมจึงเป็นต้นตำราที่ละครโรงอื่น ตลอดจนเลิกเอามาเป็นกำหนดเล่นต่อมา"

สืบเนื่องเมื่อครั้งที่ท่านได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นอุปทูตเจริญสัมพันธไมตรีต่อสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง เป็นผู้ริเริ่มการเก็บเงินผู้ชมในการเข้าชมละครอย่างละครยุโรป นับว่าเป็นการเก็บค่าเข้าชมแห่งแรกของประเทศไทย สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ ตำนานละครอิเหนา ไว้อีกว่า "ราคาอยู่ในราวสิบบาททั้งคอกและหลังที่กั้นคอกไว้ก็คงเป็นที่นั่งแถวยาวหรือเรียกว่าม้ายาว หรือเรียกว่า อัฒจันทร์ คิดราคาหัวละสองสลึงหรือสามสลึงสองสลึง"

สุรัตน์ จงดา¹¹ ได้กล่าวถึงการเก็บเงินเข้าชมละครว่า "การเก็บเงินของเจ้าพระยามหินทรฯ นั้น ถือว่าเป็นครั้งแรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทย แต่สืบเนื่องมาจากอดีตที่ใช้การนำข้าวของมาแลกเพื่อการเข้าชมการแสดงในละคร"

ละครพันทางของเจ้าพระยามหินทรฯ มีกำหนดการแสดงในเวลาเดือนหงาย เดือนละ 1 สัปดาห์ เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า "วิก" หรือ "week" ซึ่งเป็นต้นแบบในการเก็บค่าเข้าชมของการแสดงรูปแบบอื่น ๆ นอกจากนี้ยังปรากฏการเขียนป้ายโฆษณาที่หน้าโรงละครว่าวิกนี้จะแสดงเรื่องอะไรอีกด้วย

3. ทำร้ายและการแต่งกาย

อิทธิพลของชาติตะวันตกยังส่งผลต่อทำร้ายและการแต่งกายของละครในชั้นหลังต่อมา โดยพบว่า พ.ศ. 2494 กรมศิลปากรได้จัดการแสดงละครพันทาง เรื่องพระอภัยมณี ตอนพบนางละเวง¹² เป็นการแสดงที่ผสมผสานรูปแบบการแสดงของละครนอกและละครพันทางโดยตอนที่มีตัวละครจากเชื้อชาติต่าง ๆ โดยตัวละครดำเนินเรื่องเป็นตัวละครฝ่ายไทยแต่งยืนเครื่องตามแบบละครนอก เช่น พระอภัยมณี ศรีสุวรรณ สุวรรณมาลี สีนสมุทร สุดสาคร ส่วนตัวละครต่างชาติทั้งชาติฝั่งตะวันตกและตะวันออก เช่น ตัวละครฝรั่ง อาทิ อูสเรน ละเวงวันฟ้า บาทหลวง ตัวละครแขก อาทิ เจ้าละมาน จะแต่งกายให้สื่อถึงเชื้อชาตินั้น ๆ¹³

ทำร้ายของนางละเวงใช้รูปแบบตามอย่างละครตะวันตก การแต่งกายของนางละเวงตามแบบของพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร (ประเทศอังกฤษ) นางละเวงถือพัดและมีเด็กช่วยถือชายกระโปรง นอกจากนี้ยังมีนางสนองพระโอษฐ์ (Lady in Waiting) และระบำมินูเอ็ต (Minuet) ซึ่งเป็นประเภทหนึ่งของการเต้นรำเพลงสนุกสนานของชาวตะวันตก

10. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานละครอิเหนา (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506), 206.

11. สุรัตน์ จงดา, "การเก็บเงินเข้าชมการแสดงละครเจ้ามหินทรศักดิ์ธำรง," สัมภาษณ์โดย ณรงค์ฤทธิ์ เข้าวรรณ, 18 มกราคม 2563.

12. สุรพล วิรุฬห์รักษ์, นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว, 2553), 80.

13. ญัณฐพล เขียวเสน, "การสืบทอดและการดัดแปลงเรื่องพระอภัยมณีของสุนทรภู่เป็นบทละครราชของกรมศิลปากร" (วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562), 180.

ภาพที่ 6 สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร
ที่มา : "สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร," บันทึกข้อมูลเมื่อ 20 มีนาคม 2563, <https://www.wikiwand.com/th>.

4. ดนตรีและเพลงออกภาษา

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์¹⁴ ทรงเล่าถึงที่มาของเพลงออกภาษาวาน่าจะมา จากเพลงพื้นเมืองของชนชาติที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยมีเนื้อความในสำนวนสมเด็จพระเจ้าว่า "เพลงของเรามีชื่อเมืองต่างประเทศน่า เพื่อให้รู้วามาแต่ไหนอยู่มาก เช่น เขมร มอญ พม่า แขก จีน ญวน กระทั่งฝรั่ง เป็นต้น"

การบรรจุเพลงร้องในบทละครนอกถึงพันทางจะกำกับเพลงร้อง "ออกภาษา" ที่เป็นเพลงไทยแต่มีสำเนียงสื่อถึงเชื้อชาติของตัวละครนั้น ๆ ดังจะเห็นได้จากตัวละครเชื้อชาติเป็นฝรั่งลัγκα เช่น บาทหลวงใช้เพลงฝรั่งควง ฝรั่งตัด ฝรั่งยี่แสม อุศเรนใช้เพลงโยสลัม นางละเวงใช้เพลงวิลันดาขึ้นเดียว ฝรั่งตัด ฝรั่งเลนเซีย ฝรั่งแง ในทางดนตรี ยังมีการบรรจุเพลงร้องและเพลงหน้าพาทย์ "ออกภาษา" ให้สอดคล้องแก่ตัวละครนั้น ๆ ด้วย เหตุการณ์ในบทละครที่เข้าลักษณะดังกล่าวคือตั้งแต่ ปราบกฏตัวละครอุศเรนจนไปถึง เหตุการณ์ที่นางสุวรรณมาลีตามพระอภัยมณีที่หลงนางละเวงเข้าเมืองลัγκα¹⁵ นอกจากนี้ยังมีเพลงที่มีชื่อเสียงเก่าแก่ คือเพลง Home Sweet Home และการบรรเลงเพลงฝรั่ง โดยใช้กลองฝรั่ง ในการแสดงละครพันทาง เรื่องพระอภัยมณี อีกด้วย

สรุปผล

จากการศึกษาข้อมูลสามารถสรุปได้ว่า ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับชาติตะวันตกและละครพันทาง เกิดจากการเจริญสัมพันธ์ไมตรีที่ดึงมาของชาติไทยและชาติตะวันตก เป็นการนำเข้าซึ่งศิลปวัฒนธรรม

14. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานละครอิเหนา* (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2506), 68.

15. อนุรักษ์ เชียวเสน, "การสืบทอดและการดัดแปลงเรื่องพระอภัยมณีของ สุนทรภู่เป็นบทละครรำของกรมศิลปากร" (วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562), 180.

อันเป็นเอกลักษณ์ที่ผสมผสานกันอย่างลงตัวกับศิลปวัฒนธรรมประจำชาติที่ปรากฏมาตั้งแต่โบราณ นอกจากนี้ยังถือเป็นต้นแบบให้กับละครในยุคต่อ ๆ มาสืบเนื่องถึงปัจจุบัน ละครพื้นทางมีความสัมพันธ์กับชาติตะวันตกด้วยกันหลายประเด็น ดังเช่น การสร้างโรงละครแบบตะวันตก การเก็บเงินเข้าชมการแสดง ละครอย่างละครยุโรป การแต่งกายตามแบบของพระนางเจ้าวิคตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร สืบเนื่องเมื่อครั้งที่เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นอุปทูตเจริญสัมพันธไมตรีต่อสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย ณ กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นผู้ริเริ่มให้สร้างโรงละครที่มีแนวคิดมาจากลอนดอนเวิลด์เตอร์ การเก็บเงินผู้ชมในการเข้าชมละครอย่างละครยุโรปนับว่าเป็นการเก็บค่าเข้าชมแห่งแรกของประเทศไทย โดยละครพื้นทางของท่านมีกำหนดการแสดงในเวลาเดือนหงาย เดือนละ 1 สัปดาห์ เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า “วิก” หรือ “week” ซึ่งเป็นต้นแบบในการเก็บค่าเข้าชมของการแสดงรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับสุรพล วิรุฬห์รักษ์ ได้กล่าวไว้ว่า โรงละครสาธารณะ (Public Theatre) ที่ใครมีเงินก็ซื้อตั๋วเข้าไปดูได้ แต่คนไทยมีค่าใหม่ใช้เรียกโรงละครสาธารณะเก็บเงินค่าดู เป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ชาติไทยนี้ว่า “วิก”

ละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงได้รับความนิยมและมีชื่อเสียงมาก จนในปี พ.ศ. 2437 เมื่อท่านถึงแก่อนิจกรรม คณะละครได้ตกทอดสู่ภายใต้การดูแลของนายบุญ เพ็ญกุล (บุตรชาย) โดยใช้ชื่อคณะละครว่า “บุญยัมหินทร” คณะละครบุญยัมหินทรได้เดินทางไปเปิดการแสดง ณ เมืองเซนต์ปีเตอส์เบิร์ก ประเทศรัสเซีย ซึ่งถือว่าครั้งแรกของคณะละครไทย

ละครพื้นทางยังคงเป็นการแสดงละครรูปแบบหนึ่งที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น ซึ่งต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ทรงปรับปรุงรูปแบบของละครทั้งรูปแบบการแสดง องค์ประกอบการแสดง อันประกอบไปด้วย กระบวนท่ารำ เครื่องแต่งกาย เรื่องที่ใช้ในการแสดง ตลอดจนดนตรีจนเป็นที่เรียกว่า ละครพื้นทาง มาจนถึงปัจจุบัน โดยเรื่องที่น่าสนใจมาแสดงจะเป็นเรื่องที่น่าสนใจจากประวัติศาสตร์ พงศาวดารทั้งของไทยและต่างชาติ เช่น พระลอ ราชาริราชนิเวศน์ สามก๊ก พระอภัยมณี เป็นต้น ทั้งนี้จะเห็นได้ชัดเจนว่า ละครพื้นทาง มีอิทธิพลตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งรูปแบบการแสดงและรูปแบบการเรียนการสอนในสถาบันต่าง ๆ อีกด้วย

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างนาฏศิลป์ไทยกับนาฏดุริยางคศิลป์ไทยนั้นเป็นที่น่าสนใจ เพราะนอกจากละครพื้นทางแล้ว ยังปรากฏการแสดงอีกหลายประเภทที่ได้รับอิทธิพลจากนาฏศิลป์ไทย ซึ่งมีความงดงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ควรค่าแก่การศึกษา

บรรณานุกรม

- คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. *ลักษณะไทย ภูมิหลัง*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนา, 2551.
- ณัฐพล เขียวเสน. "การสืบทอดและการดัดแปลงเรื่องพระอภัยมณีของ สุนทรภู่เป็นบทละครรำของกรมศิลปากร." *วิทยานิพนธ์หลักสูตรอักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2562.
- ปรีดี พิศุภมิวิธิ. "333 ปี เมื่อโกษาปานไปฝรั่งเศส." ออนไลน์. https://www.matichon.co.th/prachachuen/prachachuen-scoop/news_1650622
- ศิลปวัฒนธรรม. "เจ้ามหินทรศักดิ์ธำรง." https://www.silpa-mag.com/history/article_40642.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *ตำนานละครอิเหนา*. พระนคร : พระจันทร์, 2506.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. *สาสน์สมเด็จพระ เล่มที่ 22*. พระนคร : คุรุสภา, 2505.
- สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนโดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. "ความสัมพันธ์ทางด้านวัฒนธรรมกับชาติตะวันตก." <http://saranukromthai.or.th>.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. "ลิเก กำเนิดในกรุงเทพฯ สมัย ร.5 อยู่อยุธยา, สุโขทัย, ธนบุรี ไม่มีลิเก." มติชนออนไลน์. https://www.matichonweekly.com/column/article_203068.
- สุรพล วิรุฬห์รักษ์. *นาฏยศิลป์รัชกาลที่ 5*. กรุงเทพฯ : สกสค. ลาดพร้าว, 2553.
- สุรัตน์ จงดา. "การเก็บเงินเข้าชมการแสดงละครเจ้ามหินทรศักดิ์ธำรง." สัมภาษณ์โดย ณรงค์ฤทธิ์ เชาว์กรรม. 18 มกราคม 2563.
- เสาวณิต วิงวอน. *วรรณคดีการแสดง*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ภาควิชาวรรณคดีและคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2555.
- เอนก นาวิกมูล. *นาฏกรรมชาวสยาม*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สายธาร, 2545.
- Wikiwand. "สมเด็จพระราชินีนาถวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร." วิกีพีเดียสารานุกรมเสรี. <https://www.wikiwand.com/th>.